

Л. Плыгаўка (Вільнюс, Літва)

АСАБЛІВАСЦІ КАМУНІКАТЫЎНЫХ КАМПЕТЭНЦЫЙ МОЎНАЙ АСОБЫ ВА ЁМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНАГА ЁЗАЕМАДЗЕЯННЯ

Сучасныя грамадскія працэсы, якія характарызуюцца эміграцыйнай дынамікай і інфарматызацыяй грамадства, актуалізуюць валоданне эфектыўнымі камунікатыўнымі стратэгіямі, якія дазваляюць паспяхова ўзаемадзейнічаць з іншымі людзьмі ў прафесійных і асабістых адносінах. Нашай мэтай з'яўляецца вызначэнне спецыфікі камунікатыўных кампетэнцый

моўнай асобы ў полікультурным умовах на прыкладзе паўднёва-ўсходняга рэгіёна Літоўскай Рэспублікі.

Для полікультурных тэрыторый, у аснове якіх ляжаць этнічныя і канфесійныя фактары і спецыфіку якіх стварае разнастайнасць нацыянальных культур у іх узаемадзеянні, развіццё камунікатыўных навыкаў мае вельмі важнае значэнне, паколькі ўменне дамаўляцца з прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей упывае і на рэгуляцыю міжкультурных дыялогаў. Гэта, у сваю чаргу, вызначае агульнадзяржаўную цэласную карціну пры яе дыферэнцыяцыі.

Сацыяльна-камунікатыўная карціна паўднёва-ўсходняй тэрыторыі Літоўскай Рэспублікі як прыклад гістарычна кампактнага пражывання прадстаўнікоў розных нацыянальнасцей, сярод якіх найбольш значнымі выступаюць рускія, палякі, беларусы, літоўцы, характарызуецца інтэнсіўнымі і разнастайнымі моўнымі і культурнымі кантактамі. У цэнтры такіх кантактаў знаходзіцца моўная асоба як «сукупнасць здольнасцей і характарыстык чалавека, якія абумоўліваюць стварэнне і ўспрыманне ім моўных твораў (тэкстаў), што адрозніваюцца узроўнем структурна-моўнай складанасці, глыбінёй і дакладнасцю адлюстравання рэчаіснасці, мэтай накіраванасцю» (Караулов, 38). Моўная асоба – гэта паўназначная прэзентацыя асобы, якая вызначаецца псіхічнымі, сацыяльнымі, стыльнымі, нацыянальнымі і іншымі параметрамі і адлюстроўваецца ў мове. У соцыуме яна займае пэўную сацыяльную пазіцыю і выконвае пэўныя сацыяльныя ролі. У полікультурных умовах паўднёва-ўсходняй частцы Літвы моўная асоба валодае шэрагам спецыфічных характарыстык.

1. Выразна выяўлена нацыянальна-культурная ідэнтыфікацыя, якая прэзентуецца ў большасці выпадкаў асобай самастойна, па меры сталення, пад уплывам сацыяльна-дзяржаўных фактараў. Так, пры нашым анкетаванні рэспандэнтаў з мэтай звычэння іх нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці заўважылі, што выхадцы з монаэтнічных сямей лягчэй ўсведамляюць сваю нацыянальную прыналежнасць, а выхадцы са змешаных сямей маюць пэўныя цяжкасці з канстатацыяй сваёй нацыянальнасці (назіраліся выпадкі, калі этнічная ідэнтычнасць не супала з ідэнтычнасцю ні аднаго з бацькоў). У такіх выпадках на першым месцы называлася літоўская нацыянальнасць, абумоўліваючы выбар такімі фактарамі, як «нарадзіўся і живу ў Літве», «скончыў літоўскую школу», «з дзяцінства размаўляю па-літоўску» і г.д.

2. Бі-/ полілінгвізм з вялікай колькасцю інтэрферэнцыйных моўных з'яў. Для паўднёва-ўсходняга рэгіёна Літвы распаўсюджанымі з'яўляюцца тыпы моўнай асобы, інтэграваныя ў дзве або больш культур. У сваёй камунікатыўнай дзейнасці яны выкарыстоўваюць некалькі моў адначасова ці папераменна ў залежнасці ад маўленчай сітуацыі. Іх гаворка ўяўляе сінтэз, заснаваны на граматычнай аснове літаратурнай формы роднай мовы і ўтрымлівае фрагменты або асобныя словы з іншых кантактных моў.

3. Талерантнасць. Аб высокай ступені талерантнасці сведчыць адсутнасць на працягу доўгага гістарычнага перыяду канфліктаў на этнічнай, моўнай, рэлігійнай глебе, а таксама свабоднае пераключэнне моўнай асобы з адной

мовы на іншую пад уплывам такіх фактараў, як сфера, месца, час і тэма камунікацыі, сацыяльныя, адукацыйныя, дэмаграфічныя і інш. прыкметы моўнай асобы, яе моўны вопыт.

Уплыў кожнага з гэтых кампанентаў у розных сітуацыях праяўляецца неаднолькава. Адны з іх з'яўляюцца першаснымі і непасрэдна ўплываюць на выбар мовы, іншыя менш звязаны з моўным пераклучэннем асобы, аднак ва ўсіх выпадках моўнае пераклучэнне – гэта талерантная рэакцыя на змяненне сацыяльна-моўнай сітуацыі.

4. Сацыяльная мабільнасць або змяненне асобай сваёй сацыяльнай пазіцыі як дзякуючы сваім індывідуальным камунікатыўным якасцям, так і сацыяльна-культурнаму статусу той нацыянальнай групы, да якой належыць гэта асоба. Варта адзначыць, што ў сувязі з імклівым развіццём сучаснага грамадства ў аднолькавай ступені ўзрастае гарызантальная і вертыкальная сацыяльная мабільнасць, на праяўленне якой ўплывае ступень развіцця лідэрства моўнай асобы.

5. Адкрытасць культурным інавацыйным працэсам. На развіццё гэтай кампетэнцыі ўплывае той факт, што на тэрыторыі паўднёва-усходу краіны ў выніку працяглага суіснавання розных народаў стварылася ўнікальная рэгіянальная культура, якая мае надэтнічны характар і ўключае ў сябе шэраг інтэрферэнцыйных культурна-моўных пазіцый. Аднак народы, адчуўшы глыбокі ўзаемаўплыў культурных традыцый, захавалі сваё нацыянальнае адрозненне. Таму ў сітуацыі пераарыентацыі грамадства з сярэдзіны ХХ ст. на інфармацыю і веды як стратэгічныя рэсурсы развіцця інавацыйная адкрытасць асобы выступае цэласным сацыякультурным феноменам, які ўплывае на сістэму ўзаемадзеяння яе ўнутры этнагрупы, так і на агульнадзяржаўным фоне.

6. Камунікатыўныя і этнакультурныя стэрэатыпы як факт полікультурнай прасторы. У ходзе сацыялінгвістычных даследаванняў, праведзеных з мэтай атрымання карціны выкарыстання названых стэрэатыпаў, было ўстаноўлена, што этнакультурныя стэрэатыпы (ці нейкія абагуленыя ўяўленні аб тыповых рысах пэўнага народа) першасныя і ў значнай меры ўплываюць на фарміраванне камунікатыўных стэрэатыпаў.

Рэспандэнтамі было адзначана, што рускія, палякі, беларусы больш адкрытыя і кантактныя у параўнанні з літоўцамі. У якасці галоўных былі названы наступныя якасці (у парадку змяншэння): у рускіх – дабрыня, жыццярадаснасць, гасціннасць, добразычлівасць, сумленнасць, таварыскасць; у беларусаў – гасціннасць, дабрыня, прастата, выхаванасць, таварыскасць; у палякаў – хітрасць, патрыятызм, выхаванасць, рэлігійнасць, дружалюбства, жыццярадаснасць, гасціннасць; у літоўцаў – замкнёнасць, ветлівасць, гасціннасць, дружалюбства, сарамлівасць.

Такім чынам, калі камуніканты карыстаюцца стэрэатыпам ў дачыненні да рускіх, што яны вясёлыя і кантактныя, то будуць выбіраць і адпаведны стыль зносін – адкрыты, шматслоўны, з актыўнай жэстыкуляцыяй і выкарыстаннем выразных моўных сродкаў. Яны будуць упэўнены ў адэкватнасці ўспрымання менавіта такога камунікатыўнага стылю і, значыць, гэты камунікацыі будуць дасягнуты. І наадварот, ўстойлівы стэрэатып, што літоўцы – гэта інтраверты,

будзе вызначаць выкарыстанне іншай камунікатыўнай стратэгіі ў дачыненні да іх. Гэта: варта паводзіць сябе стрымана, нешматслоўна, карэктна, не працяглы час, не парушаючы асабістых межаў сваёй жэстыкуляцыяй і выяўленнем эмоцый.

Вельмі ярка асаблівасці камунікатыўных паводзін выяўляюцца ў галіне маўленчага этыкету. З аднаго боку, этыкетныя адносіны адрозніваюцца ўніверсальнасцю, але, з іншага боку, яны нацыянальна абумоўлены і спецыфічныя. Працэс камунікацыі ў полікультурным грамадстве прадугледжвае знаходжанне балансу паміж універсальнасцю і нацыянальнай спецыфікай выкарыстання этыкетных форм, што спрыяе з'яўленню разыходжанняў у іх рэалізацыі і ўзнікненню шматлікіх гібрыдных этыкетных з'яў. Напрыклад, пад уплывам польскіх і літоўскіх нарматыўных канструкцый тыпу *ponas, poni, pan, pani + імя або пасада* трохчленныя канструкцыі рускага і беларускага звароту выкарыстоўваюцца ўсё радзей і замяняюцца на наступныя: руск. *господин, госпожа*, бел. *спадар, спадарыня + імя (прозвішча) або пасада*. Вучні рускіх школ і беларускай гімназіі часцей звяртаюцца да настаўніка з дапамогай такіх намінацый, як руск. *учительница* (літ. *мокутоја*), бел. *настаўніца* або *спадарыня настаўніца*.

Менавіта ў маўленчым этыкеце выяўляюцца такія кампетэнцыі, як умённе рэагаваць на камунікатыўную сітуацыю, мабільнасць мыслення, дыпламатычнасць, крэатыўнасць, эмацыйны інтэлект, што дазваляе камунікантам выбраць найбольш прадатную і тактоўную моўную форму з мэтай стварэння прыязнай атмасферы зносін.

На тэрыторыі паўднёва-ўсходняй Літвы ажыццяўляе сваю дзейнасць вялікая колькасць грамадскіх нацыянальна-культурных арганізацый і калектываў. Зразумела, што кіраўнік грамадскай арганізацыі сёння – гэта лідар, які валодае развітымі камунікатыўнымі кампетэнцыямі, пералічанымі вышэй. Калі арганізацыя дзейнічае ў полікультурнай сітуацыі, то дадаецца ўменне весці раўнапраўны дыялог не толькі з асобнымі людзьмі, але і з іншымі нацыянальнымі супольнасцямі.

Такім чынам, пры фарміраванні і выкарыстанні камунікатыўных кампетэнцый моўнай асобай у полікультурным умовах важна ўлічваць асаблівасці яе камунікатыўных паводзін, абумоўленых нацыянальна-культурнай прыналежнасцю. Запатрабаваным з'яўляецца не толькі авалоданне моўнай асобай пэўных прагматычных ведаў, навыкаў і ўменняў, неабходных для рэалізацыі сацыякультурнай і камунікатыўнай кампетэнцый, але і яе пастаянная самаадукацыя. Такім чынам, узрастае роля неформальнай адукацыі, якая дапамагае вызначыць індывідуальны статус моўнай асобы ў нацыянальна-культурным аспекце і развіць тыя навыкі, што ўплываюць на гарманізацыю міжасобасных адносін у грамадстве. А камунікатыўныя працэсы, у сваю чаргу, аказваюць уплыў на моўныя і этнічныя працэсы, што дапамагае ўсвядоміць і зразумець спецыфіку этнакультурнага развіцця рэгіёна на фоне агульнадзяржаўнай культурнай парадыгмы.

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – Изд. 7-е. – Москва: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.